

УДК 01:001.4

Цитування:

Збанацька О. М. Бібліографічна евристика та бібліографічний пошук: кореляція сутності понять. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 4. С. 13–23.

Zbanatska O. (2020). Bibliographical heuristics and bibliographical search: correlation of the concepts essence. *Library science. Record Studies. Informology*. 4, 13–23 [in Ukrainian].

Збанацька Оксана Миколаївна,
доктор наук з соціальних комунікацій,
доцент, професор кафедри
культурології та інформаційних комунікацій
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
ZbanatskaO@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0413-7576>

БІБЛІОГРАФІЧНА ЕВРИСТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОШУК: КОРЕЛЯЦІЯ СУТНОСТІ ПОНЯТЬ

Мета роботи полягає у виявленні сутності понять «бібліографічна евристика» та «бібліографічний пошук», встановленні співвідношення між ними. **Методологія дослідження** базується на застосуванні методів наукового аналізу, синтезу, порівняння, які дозволили виявити, дослідити та порівняти сутність запропонованих понять. Використання структурного підходу уможливило побудову комунікаційного середовища бібліографічної евристики. **Наукова новизна** роботи полягає у кореляції сутності понять «бібліографічна евристика» та «бібліографічний пошук»; окресленні комунікаційного середовища бібліографічної евристики. **Висновки.** Поняття бібліографічної евристики та бібліографічного пошуку корелюються між собою як наука і об'єкт вивчення науки. Бібліографічна евристика – наука про теорію і практику організації бібліографічного пошуку. Бібліографічна евристика виробляє правила, визначає стратегію пошуку в залежності від типу пошукового запиту, критеріїв видачі результатів пошуку та характеру діалогу між користувачем та інформаційно-пошуковою системою. Вона є теоретичним підґрунтям бібліографічного пошуку. Об'єктом бібліографічної евристики є бібліографічний пошук – процес бібліографічної діяльності, пов'язаний з пошуком бібліографічної інформації, підсилений інтуїцією, логікою, досвідом, що залежить від конкретної ситуації і задач пошуку. Основними складовими бібліографічного пошуку є бібліографічне розшукування та виявлення. Бібліографічне розшукування – уточнення бібліографічних записів, встановлення відсутніх елементів у них, виправлення помилок, викривлених у запиті. Бібліографічне виявлення – вичерпний підбір бібліографічних записів з окремої теми. Бібліографічна евристика та бібліографічний пошук існують у певному комунікаційному середовищі, яке акумулює і розповсюджує бібліографознавче знання.

Ключові слова: бібліографічна евристика; бібліографічний пошук; кореляція.

Zbanatska Oksana,

Doctor of Social Communications, Associate Professor,
Professor of the Department of Cultural Studies
and Informational Communications
of the National Academy of Managerial Staff
of Culture and Arts

BIBLIOGRAPHICAL HEURISTICS AND BIBLIOGRAPHICAL SEARCH: CORRELATION OF THE CONCEPTS ESSENCE

The purpose of the article is to identify the essence of the concepts «bibliographical heuristics» and «bibliographical search», to discover the relationship between them. The methodology is based on the use of scientific analysis, synthesis, comparison methods, that allowed us to identify, investigate and compare the essence of the proposed concepts. The use of a structural approach made it possible to build a communication environment of bibliographical heuristics. The scientific novelty of the work consists of the correlation of the concepts' essence «bibliographical heuristics» and «bibliographical search»; the definition of the communication environment of bibliographical heuristics. Conclusions. The concepts of bibliographical heuristics and bibliographical search are correlated as a science and an object of study of the science. Bibliographical heuristics is the science of theory and practice of bibliographical search. Bibliographical heuristics develop rules, determines the search strategy depending on the type of search query, the criteria for issuing search results, and the nature of the dialogue between the user and the information search engine. It is the theoretical basis of bibliographical search. The object of bibliographical heuristics is bibliographical search as the process of bibliographical activity associated with the search for bibliographical information, enhanced by intuition, logic, experience, which depends on the specific situation and tasks of the search. The main components of bibliographical search are bibliographical finding and identifying. Bibliographical search is a clarification of bibliographical records, an identification of missing elements in them, a correction of errors distorted in the query. Bibliographical identifying is an exhaustive selection of bibliographical records on a particular topic. Bibliographical heuristics and bibliographical search exist in a certain communication environment that accumulates and disseminates bibliographical knowledge.

Key words: *bibliographical heuristics; bibliographical search; correlation.*

Актуальність теми дослідження. У практичній діяльності фахівців інформаційної сфери досить часто поняття «бібліографічна евристика» та «бібліографічний пошук» розглядаються як синоніми, проте між ними існує суттєва різниця. Бібліографічна евристика є теоретичним підґрунтям бібліографічного пошуку, а бібліографічний пошук – практичною реалізацією знаходження бібліографічної інформації. Встановлення співвідношення між ними є важливим для подальшого розвитку не тільки бібліографознавства, а й інформаційної діяльності в цілому. Поряд із заявленими поняттями потребують визначення близькі за значенням – «бібліографічне розшукування», «бібліографічне виявлення». Також наша розвідка пов'язана з бібліографією та бібліографознавством, оскільки у першій половині ХХ ст. бібліографічна евристика розглядалась як складова бібліографії, а у другій – бібліографознавства.

Актуалізує дослідження та обставина, що бібліографічний пошук є особливим видом інформаційної діяльності, здійснити його може будь-яка людина, а таке поняттєве різноманіття ускладнює цей процес.

Аналіз досліджень і публікацій. Бібліографічна евристика почала зароджуватися у надрах бібліографії та джерелознавства у 2-й половині ХІХ ст. Її витоки представлено у працях Л. Ю. Биковського, М. М. Куфаєва, О. М. Ловягіна, О. М. Неустроєва, П. Отле, М. Ю. Ульяновського, В. М. Ундольського, О. Г. Фоміна.

Протягом ХХ ст. бібліографічна евристика та бібліографічний пошук знайшли відображення у працях Н. П. Беркова, О. А. Гречихіна, А. В. Соколова, О. Г. Фоміна, С. А. Юшкова. Зокрема, А. В. Соколов та С. А. Юшков висвітлили питання автоматизації бібліографічного пошуку.

Публікації XXI ст. мають узагальнюючий характер щодо бібліографічної евристики та пошуку (М. Ю. Нещерет, Є. М. Тодорова, Г. М. Швецова-Водка, Е. М. Щетініна) та зосереджені на особливостях пошуку інформації в інтернеті (І. С. Галєєва, Д. В. Ланде, В. В. Терещенко).

Сьогодні наукових публікацій з бібліографічної евристики у вітчизняній науці мало, а існуючі відрізняються термінологічним різноманіттям, тому можна говорити про те, що цільної теорії в сучасному бібліографознавстві не вироблено.

Мета дослідження полягає у виявленні сутності понять «бібліографічна евристика» та «бібліографічний пошук», встановленні співвідношення між ними. Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання: 1. охарактеризувати бібліографію як похідну науку щодо понять «бібліографічна евристика» та «бібліографічний пошук»; 2. обґрунтувати співвідношення між поняттями «бібліографічна евристика» та «бібліографічний пошук».

Виклад основного матеріалу. Бібліографознавча розробка сутності інформаційного пошуку має давню історію. Саме в межах бібліографії і бібліографознавства теоретично набуто і методично узагальнено великий історичний досвід пошуку бібліографічної інформації та використання бібліографічних джерел. Попри свою дискусійність, термін «бібліографія» став похідним для багатьох терміносполучень, зокрема, таких як «бібліографічна евристика» та «бібліографічний пошук».

П. Отле вважав, що бібліографія – «інвентар, описання виданих творів, незалежно від того, в яких зібраннях або бібліотеках вони знаходяться» і «служить джерелом наших довідок відносно існуючих книг і основою всієї документації» [17, 68]. Він виокремив такі бібліографії: 1. Бібліографії національні: ретроспективні – розглядають праці, які вийшли раніше, і періодичні – розглядають поточні твори; 2. Бібліографії спеціальні (ретроспективні або поточні, національні або міжнародні). Такі бібліографії видаються для кожної науки окремими особами або організаціями; 3. Загальна бібліографія, зокрема, Загальний бібліографічний репертуар, започаткований

Міжнародним бібліографічним інститутом з метою зосередження в одному інвентарі всієї інформації, опублікованої в окремих бібліографіях, і розподілу їх по картках у двох відділах: за авторами і за змістом; 4. Аналітичні і критичні бібліографії (звіти, критичні огляди, щорічники). Вони повідомляють про зміст і про цінність праць. Більшість наук має свої спеціальні огляди; 5. Вибіркові бібліографії підібрані за відомими критеріями, які в них і зазначаються (друковані каталоги бібліотек, бібліографічні путівники); 6. Бібліографії, породжені книжковою торгівлею: видавничі каталоги, каталоги великих книжкових магазинів, каталоги книжкових аукціонів та антикварні каталоги [17, 68–69]. Фактично бібліографія у П. Отле вживається у розумінні бібліографічної продукції і не претендує на статус наукового напрямку, а, навпаки, носить допоміжний характер щодо інших галузей знань. З цього приводу у О. М. Ловягіна є дуже цінне зауваження: «наука сама собою допоміжною бути не може; всяка наука, яка є допоміжною тільки у відношенні до якої-небудь другої, може й повинна мати і свою самостійну мету незалежно від мети інших наук» (*Цит за: [12, 12]*). М. М. Куфаєв зауважує, що «як літописи і хронографи для історії, так бібліографія цінна і пов'язана з книгознавством, є для нього «джерелознавством»» [12, 18]. Одночасно він наводить таке визначення бібліографії: це «наука, що дає документальне знання найважливіших внутрішніх і зовнішніх елементів книги як явища в цілому» [12, 24].

Протягом 1931–1932 рр. у Публічній бібліотеці м. Варшави на Вищих курсах бібліотекознавства викладається бібліографія. У представлених Л. Ю. Биковським програмах до курсів, відобразилося його бачення книгознавства, бібліографії та бібліотекознавства. Так, історичний розвиток бібліографії розглядається з трьох позицій: бібліографія як уміння; бібліографія як загальна наука про книжку; бібліографія сучасна, як частина книгознавства [5, 7]. Зміст курсу бібліографії фактично зводиться до теорії та практики бібліографічного опису і зовсім не йдеться про бібліографічну діяльність або бібліографічне розшукування, хоч можна припустити, що «бібліографія як уміння» частково ці питання розглядала.

Першим термін «бібліографічна евристика» вжив М. Ю. Ульяновський. Виступаючи з доповіддю «Основные предпосылки к построению науки библиографии» («Основні передумови побудови науки бібліографії») на I Всеросійському бібліографічному з'їзді [25, 10], він зазначив, що «питанням теоретичного обґрунтування розшукування (евристики) до цього часу майже не займалися. Однак значення його для бібліографії є таким великим, що заслуговує найсерйознішої уваги. Наша бібліографічна практика дає значний матеріал для таких теоретичних узагальнень» [24, 232].

Бібліографічну евристику пов'язували з бібліографічним розшукуванням. Значний внесок у розроблення методики бібліографічного розшукування зробив О. Г. Фомін. Його точка зору принципово відрізнялася від позиції М. Ю. Ульяновського. Спираючись на власну практику, а також на результати діяльності довідково-бібліографічного відділу Публічної бібліотеки у Ленінграді, О. Г. Фомін під час занять («бібліографічних практикумів») навчав слухачів Вищих курсів бібліотекознавства прийомам розшукування, розглядаючи його як логічний процес, оснований на знанні джерел. Остаточні підсумки було зроблено ним у параграфі «Методи розшукування матеріалів для літературознавчої роботи» – зведенні конкретних вказівок із виявлення даних для вивчення життя і творчості письменників, дослідження літературних напрямів тощо. Основні теоретичні положення глави раніше увійшли до статті О. Г. Фоміна «Библиография литературы» («Бібліографія літератури») [13].

Інший дослідник – П. Н. Берков визнавав важливе значення бібліографії для науки і вважав її допоміжною науковою дисципліною, яка «вивчає і вирішує питання збирання і уточнення потрібного для наукової роботи матеріалу» [4, 78]. Попри велике значення бібліографії для науки, у її визначенні змішувалися два моменти: статистичний (фактичний) та динамічний (методичний). З одного боку, – це частина книгознавства, що вивчає покажчики (момент статистичний), з іншого – способи пошуку джерел (момент динамічний). Саме ці два моменти і охоплює евристика, задача якої полягає у тому, щоб виявити і взяти на облік все, що може слугувати джерелом.

Кінець 1950-х рр. став періодом перегляду традиційного розуміння бібліографії як науки, розмежування теорії та практики бібліографії. Те ж саме можна сказати і про бібліографознавство. У надрах бібліографознавства зароджувалася бібліографічна евристика, оскільки «у вчених накопичилися спостереження над прийомами бібліографічного пошуку, і сукупність цих прийомів стали називати бібліографічною евристикою» [3, 132]. 1960 р. бібліографічна евристика набула самостійного статусу, завдяки монографії П. Н. Беркова «Библиографическая эвристика» («Бібліографічна евристика») [2].

При цьому з'ясувалося, що спірним виявилось основне питання – якою є природа бібліографічних розшуків. У літературі з цього питання висловлювалися різні точки зору. Одні стверджували, що ніяких сталих принципів бібліографічного розшуку немає, що це – мистецтво, навіть, більше того, якість інтуїтивного почуття. Мистецтво розшукування вважали особливим мистецтвом, притаманним не кожному, хто займається бібліографією, а лише небагатьом обраним людям, які наділені винятковою широтою знань, особливою пам'яттю, а іноді й зовсім особливим знанням національних книжкових скарбів або книжкових зібрань конкретної бібліотеки [23]. Інші вважали, що на підставі вже існуючих конкретних спостережень про можливі випадки бібліографічного розшуку можна встановити кілька груп розвідок і вказати на рішення кожної з них [26]. Першу точку зору можна визначити як «інтуїтивну», другу – як «емпіричну» [3, 132]. І «інтуїтивному», і «емпіричному» принципам бібліографічного розшукування слід протиставити принцип «діалектико-логічний», заснований на діалектико-матеріалістичній логіці. Сутність цього методу розшуку полягає в тому, що, визначаючи розшукувану ланку (автора, назву твору, час його написання або видання, місце видання, літературу з будь-якого неопрацьованого питання і т. п.), ми шляхом діалектико-логічного аналізу визначаємо відносини «шуканого» до існуючих в друкованому, рукописному, а іноді й усному вигляді матеріалами. Найчастіше ми звертаємося до бібліографічних, і при цьому друкованих посібників.

Процес бібліографічного розшуку, заснований на діалектико-матеріалістичній логіці, виходить з наступних положень:

1) Бібліографічний довідник є більш повним зібранням фактичного матеріалу, згрупованого за якимись характерними для нього ознаками; він представляє відбір матеріалу за різними принципами (тематичним, хронологічним, локальним, персональним і т. д.). До числа бібліографічних джерел в ряді випадків увійдуть і не власне бібліографії, а історико-літературні, історичні і т. д. праці, а також і художні твори [3, 133].

2) Розшукуючи відсутню ланку для роботи, вчений, звичайно, повинен, насамперед, знати, які існують бібліографічні джерела загального і спеціального характеру, які охоплюють літературу з питань його спеціальності. Не обов'язково знати напам'ять всю цю бібліографічну літературу, досить знати, де можна знайти її переліки (хоча б у власній картотеці чи зібранні бібліографічних карток). Знання бібліографічного джерелознавства є однією з необхідних передумов самостійної наукової роботи [3, 134].

3) Тримаючи в полі зору певні бібліографічні джерела, розуміючи, якими є принципи їх побудови, і чітко формулюючи, нарешті, що саме розшукується, вчений передовсім вирішує, до якого саме бібліографічного джерела доцільніше звернутися в першу чергу. Для цього він повинен встановити наявність зв'язку між його «розшукуванням» і бібліографічним джерелом [3, 134].

Аналізуючи своє «розшукуване», вчений виділяє в ньому якусь ознаку, яка видається йому більш зручною як відповідна точка для подальших пошуків, а потім встановлює, який саме з відомих йому бібліографічних довідників побудований за тим же принципом. Часто буває, що саме так встановлений зв'язок одразу ж виявляє потрібний матеріал. Але нерідко пошуки, вироблені на основі виділеної ознаки, не призводять до бажаного результату. Тоді доводиться послідовно виділяти другу, третю і т. д. ознаки, поки не буде знайдено бажаний зв'язок [3, 134].

4) Бібліографічне розшукування має справу з фактом або об'єктом, що є сукупністю зв'язків. Як відомо, з позицій діалектики будь-яке явище може бути зрозумілим і обґрунто-

ваним тоді, коли воно розглядається в нерозривному зв'язку з оточуючими його іншими явищами. Тому, здійснюючи бібліографічне розшукування, дослідник мусить весь час мати на увазі зв'язки, які існують у «розшукуваного» з літературою, наукою, мистецтвом і т. д. Відштовхнувшись від різних зв'язків «розшукуваного», можна зрештою виявити такий, який приведе до правильного вирішення питання [3, 134–135].

5) Бібліографічне розшукування є не «інтуїцією», «осаянням», ретельно завченою «емпірикою», а діалектико-логічним процесом [3, 135].

Викладена в основних, загальних рисах, справжня точка зору може здатися абстрактною. Тому доцільно відзначити, що лише на практиці можна переконатися в її перевагах: вона вселяє віру в принципову можливість кожного вченого самостійно проводити розшукування, озброює його науково обґрунтованими способами відшукування наукового матеріалу і звільняє від необхідності запам'ятовувати безліч конкретних випадків розшукування й їх рішень. П. Н. Берков також зауважує, що О. Г. Фомін, який був прихильником і засновником емпіричного методу бібліографічної евристики, налічував 62 основних і ряд похідних типів і видів бібліографічного розшукування. Запам'ятати ці типи і види складніше, ніж проаналізувати кожен окремих, який зустрічається в нашій роботі випадок розшукування, виділити в ньому ознаки і встановити можливі зв'язки його з різними джерелами, друкованими, рукописними і усними (звернення до осіб, що розуміються), бібліографічними, історико-і теоретико-літературними, художньо-літературними та ін. [3, 135].

На думку П. Н. Беркова, діалектико-логічний метод бібліографічної евристики – єдиний точний і надійний шлях літературознавчого (та й будь-якого іншого) бібліографічного розшукування. Теорія бібліографічної евристики повинна будуватися, може будуватися і фактично будується на основі діалектико-матеріалістичної логіки [3, 135]. Проте, на нашу думку, роль «інтуїції» у процесі бібліографічного розшукування є незаперечною, оскільки розробити чіткий алгоритм знаходження потрібної інформації для кожної ситуації просто неможливо.

П. Н. Берков наводить ряд прикладів простого і складного бібліографічного розшукування, з позитивними, негативними і невизначеними результатами [3, 135–141]. Наприклад, просте – підбір основної літератури з конкретного питання, складне – коли доводиться вирішувати питання про автора анонімного твору або доводиться встановлювати точну дату недатованого твору [3, 130]. Мета цих прикладів – показати, що, по-перше, не слід думати, що все можна знайти в джерелах; по-друге, бібліографічне розшукування є діалектико-логічним процесом, який базується на діалектичному, багатоманітному зв'язку явищ життя; по-третє, що жодна «інтуїція» і «емпірика» не дають відповіді там, де потрібно розплутувати «клубки зв'язків» [3, 142].

Питання бібліографічної евристики привертають увагу вітчизняних істориків, джерелознавців. На думку М. П. Ковальського та О. І. Журби, об'єктом бібліографічної евристики як сукупності теоретичних і практичних знань, що належать до прийомів знаходження будь-якого книжкового матеріалу або окремих його елементів, виступає пошук історичної літератури [11, 6]. Він пов'язаний з історичною бібліографією, одним із найперших завдань якої є пошук і виявлення історичної літератури. Бібліографія дає можливість орієнтуватись у великій кількості літератури з історії, що видавалась у різних країнах світу. Важливі її функції полягають також у виявленні джерел бібліографічної інформації: друкованих видань, різноманітних бібліографічних покажчиків, каталогів і т.д. Визначаючи значення бібліографічних джерел в історичних дисциплінах, дослідник писав, що бібліографічні та біобібліографічні покажчики, каталоги дозволяють значно розширити можливості навчальної діяльності і наукового пошуку [11, 3, 7]. З метою прискорення процесу пошуку історичних джерел він опублікував дві частини «Методических указаний по исторической библиографии» («Методичних вказівок з історичної бібліографії», Дніпропетровськ, 1979), в яких звів у систему свідчення про теорію, методологію, джерела бібліографії, бібліографічні установи того часу [11, 6].

На початку 1980-х рр. сформувалось уявлення про бібліографознавство як науку, про-

те не вирішеним залишалось розуміння терміна «бібліографія». Як зазначав О. Г. Фомін, із різним розумінням терміна «бібліографія» не встановилась і «вживана в ній термінологія», не сформульовано її задачі, не вирішено питання про її охоплення, не з'ясовано взаємозв'язки з іншими науками [25, 25–26].

Різне розуміння терміна «бібліографія» спостерігається і в незалежній Україні. Достатньо ознайомитись з кількома довідковими виданнями. Так, у «Толковом словаре по основам информационной деятельности» («Тлумачному словнику з основ інформаційної діяльності», Київ, 1995) бібліографія подається у таких значеннях: 1) діяльність, пов'язана із забезпеченням функціонування бібліографічної інформації в суспільстві; 2) область науково-практичної діяльності з підготовки і доведення до споживачів бібліографічної інформації; 3) наука про книгу або описова частина книгознавства; 4) джерела бібліографічної інформації (конкретні бібліографічні посібники або їх сукупність) [22, 99]. Тут бібліографія розглядається як діяльність, пов'язана з поширенням бібліографічної інформації; як діяльність, пов'язана з підготовкою бібліографічної інформації; як наука про книгу; як бібліографічна продукція. Фактично перше значення – це бібліографічне обслуговування, друге – бібліографічна діяльність, третє – бібліографія і бібліографічний опис, четверте – бібліографічна продукція, бібліографічні посібники.

В «Англо-українському словнику з бібліотечної справи та інформатики» (Київ, 1999) бібліографія подається у вужчому значенні, це: 1) наука опису та історії книг (їх фізичного вигляду, авторства, накладу, друку, видання, тощо); 2) список робіт з даного предмета або робіт певного автора, література з предмета, теми [1, 9].

Здавалося, що національні термінологічні стандарти мали конкретизувати визначення терміна «бібліографія». Проте, у ДСТУ ISO 5127:2007 «Інформація та документація. Словник термінів» бібліографію представлено як «систему бібліографічного пошуку, що забезпечує доступ до даних, які описують і ототожнюють документи» [18, 66]. Запропоноване тлумачення терміна «бібліографія» практично зводить її до механізму пошуку

документів в системі ще й тому, що система бібліографічного пошуку – «система пошуку, що забезпечує доступ до бібліографічних даних» [18, 65]. У ДСТУ 5034:2008 «Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» термін «бібліографія» відсутній, а бібліографічний пошук тлумачиться як «інформаційний пошук, об'єктом якого є бібліографічні описи документів» [14, 11]. У ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» термін «бібліографія» теж не відображено, а бібліографічний пошук визначається як «пошук інформації про документ або пошук документів за джерелами інформації» [6, 10]. Фактично термін «бібліографія» зникає з національних стандартів, а залишається «бібліографічний пошук», який зводиться до пошуку: бібліографічних описів документів; інформації про документ; документів за джерелами інформації. Терміносполучення «бібліографічна евристика» у національних стандартах не знаходить відображення.

У працях російських дослідників О. А. Гречихіна та М. Ю. Нещерет бібліографічна евристика розглядається як бібліографознавча дисципліна, що розробляє історію, теорію і методику бібліографічного пошуку [8], [16]. Зокрема, М. Ю. Нещерет вважає бібліографічний пошук частковим процесом бібліографічного обслуговування, бібліографування та як самостійного процесу бібліографічної діяльності. Бібліографічний пошук – логічний процес, підсилений інтуїцією. Інтуїція активізується за наявності конкретних якостей, властивих суб'єкту пошуку, а саме: професійного досвіду, схильності до передбачення та емоційного переживання процесу пошуку [16].

З проблем автоматизації бібліографічного пошуку було захищено ряд дисертацій [19], [29] та видано навчальні посібники [7], [20].

У 2011 р Г. М. Швецова-Водка в навчальному посібнику з бібліографознавства виокремлює бібліографічну евристику як «напрямок бібліографознавства, що вивчає методику бібліографічного пошуку» [28, 179]. Такої ж думки дотримується інша українська дослідниця Є. М. Тодорова, яка вважає, що

саме в бібліографознавстві сформувалася і нині цілеспрямовано розвивається спеціальна наукова дисципліна – бібліографічна евристика [21]. Дослідниця розглядає бібліографічну евристику як наукову дисципліну, об'єктом якої є бібліографічний пошук як особливий вид професійної і непрофесійної діяльності. Вона водночас є і самостійною наукою, і розділом загального і спеціального бібліографознавства. Предмет бібліографічної евристики – теорія, історія, методика і технологія бібліографічного пошуку [21].

Серед останніх дописів про бібліографічну евристику слід назвати однойменну статтю Г. М. Швецової-Водки в Українській бібліотечній енциклопедії. В ній бібліографічна евристика представлена як «бібліографознавча дисципліна, що вивчає історію та обґрунтовує теорію і методику інформаційного пошуку». Думаємо, що не «інформаційного», а «бібліографічного пошуку», оскільки далі цілком правильно автор визначає об'єкт бібліографічної евристики – бібліографічний пошук та її предмет – теорію, історію, методику і технологію бібліографічного пошуку. На думку дослідниці, «поняття «бібліографічний пошук» акцентує увагу передусім на об'єкті пошуку – документі, літературному джерелі» [27]. Дозволимо собі не погодитись з останнім, адже згідно ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» бібліографічний пошук – пошук інформації про документ або пошук документів за джерелами інформації [6, 10]. Тобто, відшукуємо не сам документ, а пошуковий образ документа, інформацію про документ. Інформація про документ може бути представлена у вигляді сукупності елементів бібліографічних описів або записів, які розміщуються у бібліотечних каталогах, картотеках, літописах, видавничих каталогах, реферативних журналах, збірниках, бібліографічних покажчиках, базах даних, а також може бути частиною допоміжного апарату видання у вигляді бібліографічних списків, посилань [10, 55].

Бібліографічна евристика та бібліографічний пошук існують у певному комунікаційному середовищі, яке акумулює і розповсюджує бібліографознавче знання. Комунікаційне середовище бібліографічної евристики

– це система, що забезпечує одержання бібліографічної інформації і поширення бібліографознавчих знань в різних сферах. Бібліографічна евристика зорієнтована на створення бібліографічних та реферативних баз даних, в яких

зафіксовано пошукові образи документів. Основні компоненти комунікаційного середовища бібліографічної евристики представлено на *рис. 1*.

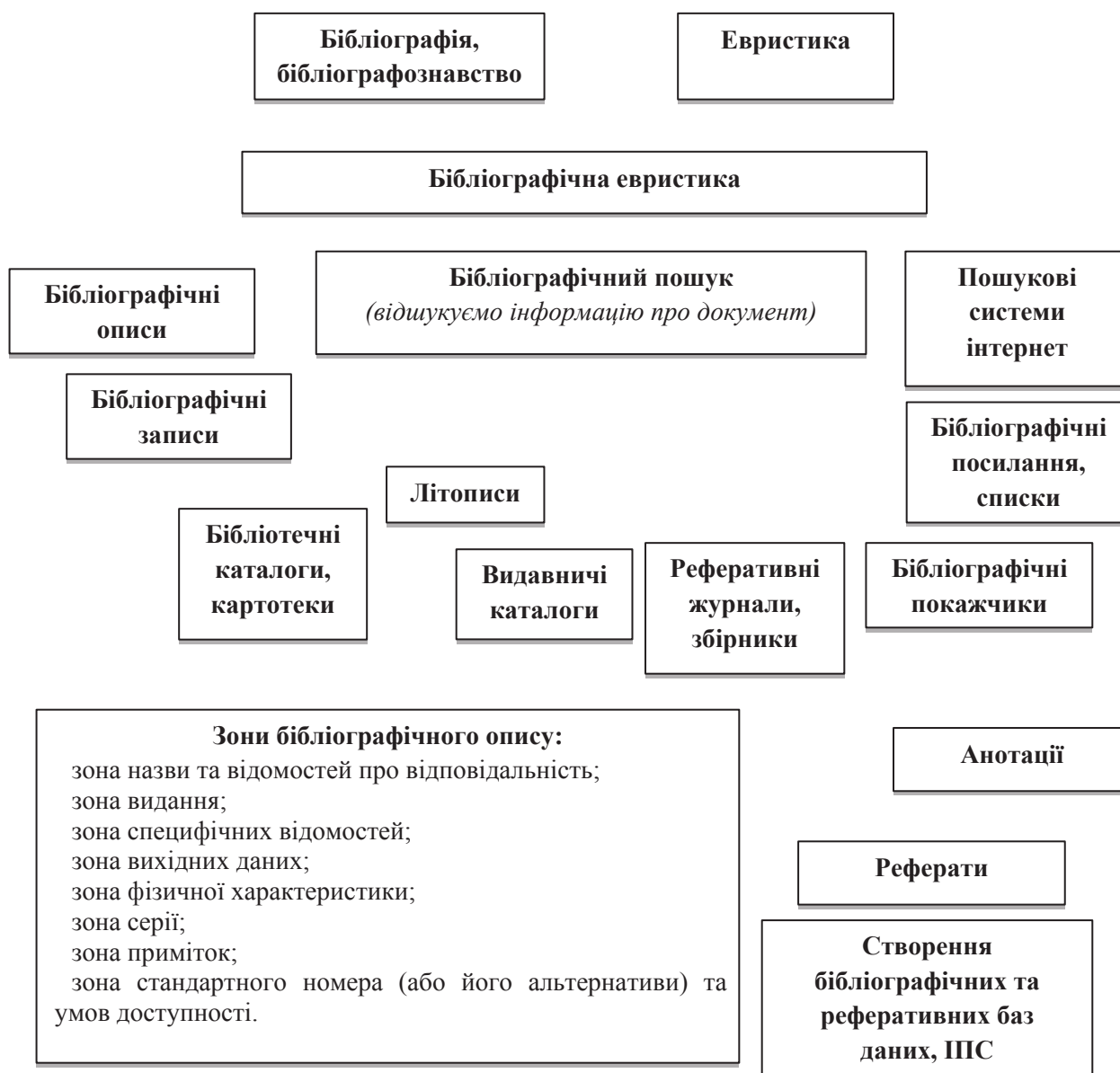

Рис. 1. Комунікаційне середовище бібліографічної евристики

Таким чином, бібліографічний пошук полягає у відшуканні інформації про документ. Бібліографічний пошук є об'єктом вивчення бібліографічної евристики – наукової дисципліни, що поєднала накопичені знання з бібліографії, бібліографознавства та евристики й стала результатом їхнього симбіозу. Бібліографічний пошук, зазвичай, є першим по відношенню до інших видів пошуку. Коли пошуковий образ документа знайдено, відбувається перехід до документального пошуку.

Документальний пошук полягає у відшуканні самих документів і є об'єктом вивчення документної евристики – наукової дисципліни, що «вивчає теорію, історію і практику документального пошуку, його інтелектуальні та технологічні засади» [10, 53].

Усі види пошуків тісно взаємопов'язані між собою. Так, щоб знайти документ, треба знати певну сукупність бібліографічних даних – автора, назву, місце видання, рік тощо. Отже, потрібно спочатку здійснити бібліографічний пошук. І, навпаки, щоб провести фактографічний пошук в будь-якій галузі знань або практики, потрібно спочатку знайти ті документи, в яких можуть бути цікаві для нас факти. Тому спочатку треба провести бібліографічний і документальний пошук.

Висновки. Поняття бібліографічної евристики та бібліографічного пошуку тісно взаємопов'язані між собою. Бібліографічна евристика виробляє правила, визначає стратегію пошуку в залежності від типу пошукового запиту, критеріїв видачі результатів пошуку та характеру діалогу між користувачем та інформаційно-пошуковою системою. Вона є теоретичним підґрунтям бібліографічного пошуку.

Бібліографічний пошук є процесом бібліографічної діяльності, пов'язаний з пошуком бібліографічної інформації, підсилений інтуїцією, логікою, досвідом, що залежить від конкретної ситуації і задач пошуку.

Основними складовими бібліографічного пошуку є бібліографічне розшукування та виявлення. До середини ХХ ст. замість терміна «бібліографічний пошук» часто застосовували термін «бібліографічне розшукування» («бібліографічний розшук»). Бібліографічне розшукування є частиною як бібліографічної, так і науководослідної діяльності, адже передбачає залучення широкого кола джерел небібліографічного характеру. Його задача – уточнення бібліографічних записів, встановлення відсутніх елементів у них, виправлення помилок, викривлених у запиті. Бібліографічне виявлення – вичерпний підбір бібліографічних записів з окремої теми.

У свою чергу, бібліографічний пошук має власну науку – бібліографічну евристику. Поняття бібліографічної евристики та бібліографічного пошуку корелюються між собою як наука і об'єкт вивчення науки. Бібліографічна евристика – наука про теорію і практику організації бібліографічного пошуку. Бібліографічний пошук – об'єкт бібліографічної евристики. Комунікаційне середовище бібліографічної евристики є системою, що забезпечує одержання бібліографічної інформації і поширення бібліографознавчих знань в різних сферах.

Подальша трансформація сутності понять «бібліографічна евристика» та «бібліографічний пошук» буде відбуватися в умовах розвитку можливостей інформаційно-пошукових систем суспільства та стратегій інформаційного пошуку в мережі інтернет.

Список використаних джерел

1. Англо-український тлумачний словник з бібліотечної справи та інформатики = English-Ukrainian Glossary of Library and Information Terms. Київ : б. в., 1999. 57 с.
2. Берков П. Н. Библиографическая эвристика : (к теории и методике библиогр. разысканий). Москва : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1960. 175, [1] с.
3. Берков П. Н. Введение в технику литературоведческого исследования : источниковедение, библиография, разыскание. Ленинград : Гос. учеб.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, Ленингр. отд-ние, 1955. 153, [1] с.
4. Берков П. Н. К вопросу о методике библиографического разыскания. *Сов. библиография* : сб. ст. и материалов. Москва, 1948. Вып. V. С. 78–91.
5. Биковський Л. Ю. Книгознавство, бібліографія та бібліотекознавство : програми. Каліш : Друк. Укр. т-ва допомоги емігрантам з України, 1933. 31, [1] с. (Публікації Українського видавничого товариства у Варшаві ; № 2).

6. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 7448:2013. [Чинний від 2014.07.01]. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. III, 44 с. (Національний стандарт України) (Інформація та документація).
7. Галеева И. С. Интернет как инструмент библиографического поиска. Санкт-Петербург : Профессия, 2007. 248 с. (Серия «Библиотека»).
8. Гречихин А. А. Библиографическая эвристика: История, теория и методика информационного поиска : конспект лекций по курсу «Общая и книготорг. библиография» для спец. 1727 – «Книговедение и орг. книж. торговли». Москва : МПИ, 1984. 46, [2] с.
9. Дескрипторный словарь по информатике / Всесоюз. ин-т науч. и техн. информ. Отд. лингвист. обеспечения информ. процессов ; сост.: Н. А. Пашенко, Е. Б. Ксенофонтова, В. Ф. Скоробогатая. Москва, 1986. 94, [2] с.
10. Збанацька О. М. Комунікаційні засади документної евристики : [монографія] / М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв, Нац. б-ка ім. Ярослава Мудрого. Київ, 2018. 378 с.
11. Ковальский Н. П., Журба О. И. Методические указания по источниковой эвристике в курсе источниковедения истории СССР. Днепропетровск : ДГУ, 1988. 35 с.
12. Куфасев М. М. Книга як поняття й предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу : (розд. з філософії книгознавства). Київ : [Київ. окрліт : Київ. друк. ім. Леніна Півд.-Зах. зал.], 1925. 24 с.
13. Литературная энциклопедия : в 11 т. Т. 1. [Москва] : Изд-во Ком. Акад., 1930. 768 с.
14. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять : ДСТУ 5034:2008. [Чинний від 2009.01.01]. Київ : Держспоживстандарт України, 2009. 38 с. (Національний стандарт України) (Інформація та документація).
15. Нещерет М. Ю. Библиографический поиск: эволюция и современность. Санкт-Петербург : Профессия, 2010. 256 с.
16. Нещерет М. Ю. Эволюция теоретических и методологических представлений о библиографическом поиске в отечественном библиографоведении : автореф. дис. ... канд. пед. наук по спец. 05.25.03. Москва, 2008. 21 с.
17. Отле П. Библиотека, библиография, документация : избр. тр. пионера информатики. Москва : ФАИР-ПРЕСС : Пашков дом, 2004. 348, [1] с. (Специальный издательский проект для библиотек).
18. Словник термінів : (ISO 5127:2001, IDT) : ДСТУ ISO 5127:2007. Чинний від 2009-10-01. Київ : Держспоживстандарт України, 2010. 237 с.: дод. (Національний стандарт України) (Інформація та документація).
19. Соколов А. В. Автоматизация библиографического поиска в СССР. (История, современное состояние, перспективы развития) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 05.25.03. Москва, 1978. 45 с.
20. Соколов А. В. Информационно-поисковые системы. Автоматизация библиографического поиска : учеб. пособие. Ленинград, 1983. 88 с.
21. Тодорова Є. М. Бібліографічна евристика як наукова та навчальна дисципліна в системі спеціальної підготовки фахівців документно-інформаційної сфери. *Вісн. ХДАК*. 2013. Спецвип. 40. С. 171–179.
22. Толковый словарь по основам информационной деятельности. Киев : УкрИНТЕСИ, 1995. 249 с.
23. Ульяновский Н. Ю. Библиографическое разыскание (эвристика). *Библиография*. 1929. № 1. С. 38–43.
24. Ульяновский Н. Ю. Основные предпосылки к построению науки библиографии. *Труды Первого Всероссийского библиографического съезда в Москве 2–8 дек. 1924 г.* Москва, 1926. С. 225–232.
25. Фомин А. Г. Избранное. Москва : Книга, 1975. 198 с. (Труды отечественных книговедов).
26. Фомин А. Г. Путеводитель по библиографии, биобиблиографии, историографии, хронологии и энциклопедии литературы : сист. аннот. указ. рус. книг и журн. работ, напеч. в 1736–1932 гг. Ленинград : ОГИЗ–ГИХЛ, 1934. 335 с.
27. Швецова-Водка Г. М. Бібліографічна евристика. *Українська бібліотечна енциклопедія* / Нац. б-ка України ім. Ярослава Мудрого. URL: <http://ube.nlu.org.ua/article/Бібліографічна%20евристика> (дата звернення: 08.09.2020).
28. Швецова-Водка Г. М. Вступ до бібліографознавства: навч. посіб. для студентів напряму 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліогр.» / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. 3-тє вид., випр. та допов. Рівне, 2011. 231 с. URL: <http://oa.elibukr.org/handle/1984/1453> (дата звернення: 08.09.2020).
29. Юшков С. А. Автоматизация библиографического поиска в диалоговом режиме : дис. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : спец. 05.25.03. Москва, 1984. 150 с.

References

1. English-Ukrainian Glossary of Library and Information Terms (1999). Kyiv [in English, Ukrainian].
2. Berkov, P. N. (1960). Bibliographic heuristics: (to the theory and methodology of the bibliography of searches). Moskva [in Russian].
3. Berkov, P. N. (1955). Introduction to the technique of literary research: source studies, bibliography, research. Leningrad [in Russian].
4. Berkov, P. N. (1948). On the question of the methodology of bibliographic research. Sov. bibliografiya. V, 78–91 [in Russian].
5. Bykovskiy, L. Yu. (1933). Bibliology, bibliography and library science. Kalish [in Ukrainian].
6. DSTU 7448:2013. Library and information activities. Terms and definitions. (2014). Kyiv: Ministry of Economic Development and Trade Ukrainy [in Ukrainian].
7. Galeeva, I. S. (2007). The Internet as a Bibliographic Search Tool. Cankt-Peterburg [in Russian].
8. Grechikhin, A. A. (1984). Bibliographic heuristics: History, theory and methodology of information retrieval. Moskva [in Russian].
9. Descriptor dictionary for computer science (1986). Moskva [in Russian].
10. Zbanatska, O. M. (2018). Communicational basis of documentary heuristics : [monograph]. Kyiv [in Ukrainian].
11. Kovalskiy N. P., Zhurba O. I. (1988). Methodological instructions on source heuristics in the course of source study of the history of the USSR. Dnepropetrovsk [in Russian].
12. Kufayev M. M. (1925). The book as a concept and subject of science and bibliography as a documentary science about the book. Kyiv [in Ukrainian].
13. Literary encyclopedia. (1930). T. 1. Moskva [in Russian].
14. DSTU 5034:2008. Scientific and informational activity. Terms and definitions (2009). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy [in Ukrainian].
15. Neshcheret, M. Ju. (2010). Bibliographic search: evolution and modernity. Cankt-Peterburg [in Russian].
16. Neshcheret M. Yu. (2008). Evolution of theoretical and methodological concepts of bibliographic search in Russian bibliography. Moskva [in Russian].
17. Otle P. (2004). Library, bibliography, documentation. Moskva [in Russian].
18. DSTU 5127:2007. Glossary of terms (2010). Kyiv: Derzhspozhyvstandart of Ukraine. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy [in Ukrainian].
19. Sokolov A. V. (1978). Automation of bibliographic search in the USSR. Moskva [in Russian].
20. Sokolov A. V. (1983). Information retrieval systems. Bibliographic search automation. Leningrad [in Russian].
21. Todorova, Ie. M. (2013). Bibliographic heuristics as a scientific and educational discipline in the system of special training of specialists in the document and information sphere. *Visnyk KhDAK*, 40, 171–179 [in Ukrainian].
22. Explanatory dictionary on the basics of information activities. (1995). Kiev [in Russian].
23. Ulyaninskii N. Yu. (1929). Bibliographic search (heuristics). *Bibliografija*, 1, 38–43 [in Russian].
24. Ulyaninskii N. Yu. (1926). Basic prerequisites for building the science of bibliography. *Trudy Pervogo Vserossiiskogo bibliograficheskogo sezda*, 225–232 [in Russian].
25. Fomin A. G. (1975). Favorites. Moskva [in Russian].
26. Fomin A. G. (1934). Guide to bibliography, biobibliography, historiography, chronology and encyclopedia of literature. Leningrad [in Russian].
27. Shvetsova-Vodka G.M. (2017). Bibliographic heuristics. *Ukrayinska bibliotekna entsiklopediya*. Kyiv. Retrieved from: <http://ube.nlu.org.ua/article/Бібліографічна%20евристика> [in Ukrainian].
28. Shvetsova-Vodka G.M. (2011). Introduction to bibliography. 3 ed. Rivne. Retrieved from: URL: <http://oa.elibukr.org/handle/1984/1453> [in Ukrainian].
29. Yushkov S. A. (1984). Dialogue bibliographic search automation. Moskva [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 11.09.2020
Отримано після доопрацювання 20.09.2020
Прийнято до друку 14.11.2020